

APROXIMACIÓ A LA TOPONÍMIA URBANA DE VILAFAMÉS

Pere MARTÍNEZ BARREDA

Aquest treball pretén fer un estudi d'aproximació a la toponíma urbana de Vilafamés (la Plana Alta) amb els objectius següents:

a. Constatar les motivacions de les denominacions de les vies públiques urbanes de la vila, veure quines hi predominen i per què i si, al llarg de la història de la vila, es mantenen les motivacions o bé n'hi ha canvis. També hi estudiarem els canvis de les denominacions i l'aparició de noves,

b. Comprovar els efectes de la interferència lingüística a partir del segle XVIII en les formes dels topònims urbans que documentem en l'arxiu de la vila.

Una ràpida ullada a la història del desenvolupament urbà de la vila ens permetrà de situar els diferents aspectes que anirem tractant en aquest paper. Actualment el casc urbà apareix diferenciat en dos parts —tot i que unides sense solució de continuïtat: la part més antiga, de carrers i cases que s'esglaonen en davallada des del cim d'un contrafort de *la Serra* on hi ha el castell, i la més moderna, que des del peu de la costa s'allarga fins a l'eixample, ja en la zona del *Pla de Vilafamés*.

La vila comença el seu desenvolupament urbà a redós i al peu mateix del castell, en un barri anomenat *el Quartijo* adjacent a la primera església del poble, la de *la Sang*. A partir d'ací anirà creixent pendent avall, fins que el segle XVIII ja té una configuració de vila murada que ocupa les parts més altes del turó on s'assenta.

Quatre portes donen eixida al poble: *el Portalet*, *el Portal d'Onda*, *el Portell* i *el Portal de la Font*. A principis del XVIII (1725) hi ha dos ravals: el de Sant Ramon, al voltant de l'ermita de la mateixa advocació i el de Sant Antoni. El primer creix a partir del *Portalet*, i el segon més avall d'aquest, ja al costat del camí cap a la Pobla. A finals del mateix segle (1790) les cases ultrapassen la murada a redós de la qual es desenvolupa *el Raval dels Dolors* i *el Paseo*.

A finals del XIX (1894-96) documentem una nova expansió al punt d'enllaç de la carretera de la Pobla i el ramal que va a trobar la carretera cap a Albocàsser: *el Ventorrillo*, nom que s'explica per l'existència en l'indret de dos hostals, el de *la Caragola* i el del *Dormilón*, en els quals paraven els traginers que passaven per Vilafamés. A partir d'aquest punt es desenvolupa l'eixample tot al llarg del s. XX i avui encara és en procés d'expansió, a tenor de les obres d'infraestructura urbana que ara (febrer de 1992) s'hi estan fent per a dos nous carrers que portaran el nom de *Constitució* i *Jaume I*.

Metodologia

Per a dur endavant aquest estudi classificarem els topònims urbans que hem documentat segons un sistema que hem adaptat del que utilitza PERES BALADA (1989:31-33) al seu treball sobre la toponímia urbana de Sants. Ens ha semblat que, per les característiques específiques de la toponímia urbana de Vilafamés, podríem classificar els topònims segons aquestes vuit categories:

I. Noms d'origen popular, motivats per l'existència d'un edifici o qualsevol altre element urbà singular, com ara *la Font*, o per l'existència d'un obrador per aquells topants, cas de *les Adoberies*. També la situació o alguna característica determinada del carrer en justifiquen la inclusió en aquesta categoria.

II. Topònims que procedeixen del terme o de termes veïns, *carrer de l'Arc*.

III. Noms de propietaris: *carrer dels Trilles*, o d'un càrrec que hi viu: *carrer del Vicari*.

IV. Hagiòtopònims, *el Raval de Sant Ramon*.

V. Noms geogràfics, *avinguda de València*.

VI. Noms relacionats amb un determinat ideari polític-social, *carrer de la Llibertat*, *plaça de Galán* i *Hernández*.

VII. Noms de personalitats, bé d'un àmbit cultural general, *carrer de Cervantes*, o d'aquelles vinculades a la vila, *carrer del Mestre Bernat*.

VIII. Noms d'institucions públiques: *carrer Diputació*.

Els noms dels carrers

Presentem cinc relacions de carrers de Vilafamés corresponents a cinc èpoques distintes: 1725, 1790, 1894-96, 1932, 1992. Les dues primeres les hem extretes dels llibres de vàlues on apareixen per ubicar les cases de cadascun dels propietaris anotats; la dels anys 1894-96 correspon a un padró d'edificis i solars fet per a aquests anys; la quarta (1932) prové d'un cens electoral i la cinquena i última és la dels carrers actuals tal i com són retolats en les cantonades i places de la vila. Les llistes dels documents i la de les retolacions les transciurem com figuren als originals — en l'apartat corresponent d'aquest treball farem els comentaris pertinents respecte a les alteracions gràfiques o lingüístiques. Al costat del topònim marcarem amb xifra romana la categoria de classificació segons la relació que n'hem fet més amunt.

Any 1725

1. Baix	I	12. Plasa	I
2. Carnisseria	I	13. Portal de la Font	I
3. Collado	I	14. Portalet de la Vila Closa	I
4. Dalt	I	15. Quartigo	I
5. Escaleta	I	16. San Antoni	IV
6. Font	I	17. Sang	I
7. Hospital	I	18. Sant Joseph	IV
8. Hostal	I	19. Raul	I
9. Illeta	I	20. Torreta	I
10. Mur	I	21. Trilles	III
11. Nou	I	22. Vicari	III

Classificació

Grup I

a) Ubicació d'espais quotidians: *davant la Carnisseria* [LV-1725,28v.], *carrer de la font* [LV-1725,5r.], *carrero bais de Hospital* [LV-1725,75v.], *carrer del Hostal* [LV-1725,55r.], *el Mur* [LV-1725,25r.], *la Plasa* [LV-1725,12v.], *el Portal de la Font* [LV-1725,46r.], *el Portalet de la Vila Closa*¹ [LV-1725,94v.], *carrer pujant a la Sang* [LV-1725,73r.], *la Torreta* [LV-1725,85v.].

b) Situació o característica del carrer: *carrer de baix* [LV-1725,15v.], *lo Collado*² [LV-1725,77r.], *carrer de dalt* [LV-1725,47r.], *la escaleta* [LV-1725,45r.], *carrer de la Illeta* [LV-1725,31r.], *carrer nou* [LV-1725,1r.], *lo Quartigo*³ [LV-1725,100v.], *lo Raul* [LV-1725,98v.].

1 Documentem també el Portalet (LV-1725,95v.).

2 Pronunciació actual [koáo]. J. COROMINES (1990: II, 826): "(...) el mot [collado] s'usa a la major part del territori valencià, amb un to tan popular, amb una caràcter tan general, i és d'un ús tan exclusiu, adherit íntimament al terreny, que difícilment podem dubtar que allí no és un castellanisme sinó una supervivència mossàrab. (...) des del Palància cap al Sud, i això amb el sentit de *collada* (...)" i J. COROMINES (1970: II, 156): [reportant mossarabismes a la zona nord del País Valencià] "(...) així com l'apel·latiu *colla(d)jo*, que essent d'ús absolutament general i únic, des d'Albocàsser cap al sud, en el sentit de *collada*, *collet*, és forçós de considerar autòcton i no castellanisme en aqueixa zona (...)". Es tracta d'un carrer que fa una forta pujada en direcció al cim coronat pel castell. Avui és el carrer del Mestre Bernat.

3 També les formes *Cortixo* (LV-1725,88v.) i *Cortijo* (LV-1725,92r.). J. COROMINES (1970:II,150-151): "*Qua*- passa fonèticament a *Co*- però no és menys corrent que una ultracorrecció condueixi a canviar un *co*- original en *qua*-; és un fet freqüent en la toponímia valenciana: a Vilafamés hi ha un barri de cases, immediat al castell, que porta avui el nom

Grup III

a) Nom dels propietaris: *carrer dels Trilles* [LV-1725,37r.].

b) Càrrec: *carrer del Vicari* [LV-1725,78r.].

Grup IV

a) Hagiotopònims: *Sn. Antoni* [LV-1725,109v.], *carrer de Sant Joseph* [LV-1725,59v.].

Any 1790

1. Abaxo	I	24. Murada del Menescal	I
2. Abeurador	I	25. Murada de la Puerta Nueva	I
3. Arriba	I	26. Murada del Tormo	I
4. Basal	I	27. Nueva	I
5. Botera dels Cogombres	I	28. Ospital	I
6. Botera del Tormo	I	29. Ostal (carrero)	I
7. Camino de les Besties	I	30. Pastor	III
8. Camino de la Cierra	I	31. Pilar	IV
9. Carnisseria	I	32. Plasa	I
10. Castell	I	33. Portal de la Font	I
11. Collado	I	34. Portal de Onda	I
12. Colomer	I	35. Portalet	I
13. Descansador	I	36. Quarticho	I
14. Doberies	I	37. Quatre cantons	I
15. Dolors	IV	38. Raul (carrero)	I
16. Dolors, pl.	IV	39. San Antonio	IV
17. Escaleta	I	40. Sanch, pl.	I
18. Fuente	I	41. Sangre	I
19. Iglesia	I	42. San Ramon, pl.	IV
20. Illeta	I	43. San Ramon, raul	IV
21. Mallasen	III	44. Tormo	I
22. Meson	I	45. Torreta	I
23. Murada de la Espillera	I	46. Trilles	III

Classificació

Grup I

a) Ubicació d'espais quotidians: *el Abeurador* [LP-1790,416v.], *el Basal* [LP-1790,226r.], *calle de la Carnisseria* [LP-1790,89v.], *el Castell*⁴ [LP-1790,263v.], *les*

⁴ de *Lo Quartijo* (amb -j- palatal), i deu ésser un castellanisme ja antic i arrelat per cortijo; (...). Cf. amb "Pmo. lo alberch en que esta en la partida del cortijo (...)" (LV-1522,86v.). A més de les formes *el Castell nou* (LP-1790,263v.), *el Castillo nuevo* (LP-1790,143v.), *calle que sube al Castillo* (LP-1790,8r.).

*Doberies*⁵ [LP-1790,67r.], *calle de la Fuente* [LP-1790,40v.], *calle de la Iglesia* [LP-1790,276r.], *calle de el Meson*⁶ [MT-1790,103v.], *la Murada de la Espillera* [MT-1790,117v.], *la Murada del Menescal*⁷ [LP-1790,133r.], *la Murada de la Puerta Nueva* [LP-1790,17v.], *la Murada del Tormo*⁸ [MT-1790,59r.], *calle de el Ospital* [LP-1790,222v.], *carrero de el Ostal* [LP-1790,73r.], *la Plasa*⁹ [LP-1790,47r.], *el Portal de la Fuente* [LP-1790,31r.], *el Portal de Onda*¹⁰ [LP-1790,79r.], *el Portalet* [LP-1790,95r.], *plaseta de la Sanch*¹¹ [LP-1790,196r.], *calle de baxo la Sangre* [LP-1790,245r.], *el Tormo* [MT-1790,173r.], *la Torreta* [LP-1790,272v.].

b) Situació o característica del carrer: *calle de abaxo* [LP-1790,63v.], *calle de arriba* [LP-1790,53v.], *la Botera dels Cogombres*¹² [MT-1790,73r.], *la Botera de el*

- 5 *I els Dobers* (MT-1790,31r.). Per les Adoberies, d'adoberia "Botiga o casa on treballen els blanquers adobant les pells". ALCOVER-MOLL (1980:I,203).
- 6 *De vegades Ostal* (LP-1790,404r.).
- 7 *l Murada del Albeytar* (MT-1790,63v.).
- 8 Veure l'entrada TORMO a J. COROMINES (1988:VIII,598-605). Cal considerar-lo ací amb el significat de roca grossa o bloc de roca després d'una cinglera: hi ha en aquest indret una enorme roca que sembla que rellisca des de sota l'església cap al carrer de la Font; justament al llarg d'aquest carrer corria la murada de l'antiga fortificació vilafamesenca. Aquesta roca és anomenada *la Roca grossa* "(...) unes costes a la roca grossa afronten ab carrerasa ab lo mur." (LV-1725,9or.) i "Item un femer à la Rocagrossa que alindaba con el camino de la Fuente, que alinda con el camino nombrado el Paseo (...)" (LP-1790,119r.).
- 9 Trobem també les formes *la Plasa mayor* (LP-1790,45r.), *la Plaza* (MT-1790,180r.), *la Plaza mayor* (LP-1790,48v.).
- 10 *l la Puerta de Onda* (MT-1790,110r.).
- 11 També *la Plasa de la Sangre* (LP-1790,294v.). L'església de la Sang fou la primera de Vilafamés, situada al peu del castell junt al barri del Quartjo el qual constituí el primitiu nucli urbà. També hi havia, contigu, un cementiri, "Pmo. una cassa junta con la de Mn. Fideli Bernat al Quarticho (...) y sementerio de la Sangre (...)" (MT-1790,29v.).
- 12 J. COROMINES (1990:II,165) reporta el mot *botera* al Maestrat com "botera: albelló, forat en els carrers y canyo o sequioll per baix terra, per on s'escorrien les aigües de pluja o les brutes" (G^a Girona)". Mossèn Joaquim Garcia Girona era de Benassal (el Maestrat), i nosaltres, que hi hem viscut uns quants anys, hi hem usat i hi hem sentit usar sovint el mot amb el significat d'albelló. Aquesta *Botera dels Cogombres* segurament té el mateix sentit i s'explicaria perquè aquest lloc era situat a la banda de fora del primitiu mur, en la zona immediatament inferior on hi havia *el Bassal* (és a dir, una bassa d'aigua) i també, segons que hem pogut arrebregar oralment, alguns molins d'oli. A aquest indret hi anirien a parar les aigües tant d'una com dels altres. El complement *dels Cogombres* obeeiria al fet que per les característiques del lloc, n'hi creixerien molts, així com també d'altres herbotes; v. FONT QUER (1983:768-769): "[el cogombrillo amargo, cat. cogombre amarg] Se cría en las afueras de las poblaciones rurales, en las cercanías de toda suerte de habitaciones humanas, de las corralizas, apriscos, escombros, etc., de la mitad meridional de la Península, (...)". Un carreronet que comunica l'actual Plaça de l'Ajuntament, l'antiga Plaça, i el carrer de la Botera és conegut amb el nom *el Boteró*.

Tormo [LP-1790,58r.], *el Camino de les Besties*¹³ [MT-1790,77v.], *camino de la Cierra* [LP-1790,240r.], *el Collado* [LP-1790,245v.], *el Colomer* [LP-1790,177v.], *el Descansador*¹⁴ [LP-1790,80r.], *la Escaleta* [LP-1790,65v.], *la calle de la Illeta* [LP-1790,96v.], *la calle nueva* [LP-1790,18r.], *el Quarticho* [LP-1790,29r.], *els Quatre cantons*¹⁵ [MT-1790,182v.], *el carrero de el Raval*¹⁶ [LP-1790,80r.].

Grup III

a) Nom del propietari: *calle*, i també *carrer de Mallasen* [MT-1790,156r. i LP-1790,120v.], *calle de Pastor*¹⁷ [LP-1790,148v.], *calle dels Trilles* [LP-1790,154r.].

Grup IV

a) Hagiotopònims: *els Dolors*¹⁸ [LP-1790,4r.], *plaza de les Dolors* [LP-1790,16v.], *calle de el Pilar* [LP-1790,207v.], *Raval de San Antonio*¹⁹ [LP-1790,405r.], *plasa de San Ramon* [LP-1790,44r.], *Raval de San Ramon* [LP-1790,139r.].

Anys 1894-96

1. Abajo	I	16. Mesón,callejón	I
2. Almacén	?	17. Nueva	I
3. Arriba	I	18. Palma	?
4. Basilio	III	19. Paseo	I
5. Botera	I	20. Pastor	III
6. Camino Nuevo	I	21. Pilar	IV
7. Carreró	I	22. Portalet	I
8. Collado	I	23. San Antonio	III
9. Constitución	VI	24. Sangre	I
10. Cuarticho	I	25. Sangre, pl.	I
11. Fuente	I	26. San Ramón	IV
12. Hospital	I	27. San Ramón, pl.	IV
13. Iglesia	I	28. Sierra	I
14. Isleta	I	29. Torreta	I
15. Mesón	I	30. Ventorrillo	I

- 13 S'hi refereix a un camí per on circularen els ramats, probablement de bestiar oví. Part d'aquest antic camí, documentat el 1725 i el 1790 passa pel Raval de Sant Ramon.
- 14 El Descansador és una porció de camí pla que ve a continuació d'una forta pujada en el camí d'entrada a la vila prop del Raval de Sant Ramon. La documentació més antiga que tenim d'aquest topònim és del 1533: "Item una costa e corral al escansador (...)" (LV-1522,80r.).
- 15 També *las Quatro esquinas* (LP-1790,155r.).
- 16 Carrer curt al Raval de Sant Ramon.
- 17 Miguel Pastor hi és un propietari de cases i un molí d'oli el 1790: "Primo tres casas y un molino de Aseyte en la calle de Pastor (...) por las espaldas con la calle de la Illeta (...)" (LP-1790,162r.).
- 18 Hi ha el mateix topònim sota les formes *Raval de les Dolors* (MT-1790,186v.), *el Paseo* (MT-1790,77r.), *el Paseo de les Dolors* (LP-1790,2r.).
- 19 També *Raval de San Antonio* (LP-1790,405r.), *Raval de Sant Antoni* (LP-1790,387v.).

Classificació

Grup I

a) Ubicació d'espais quotidians: *Botera, Fuente, Hospital, Iglesia, Mesón, callejón del Mesón, Portalet, Sangre, pl. de la Sangre, Torreta, Ventorrillo.*

b) Situació o característica del carrer: *Abajo, Camino Nuevo, Carreró, Collado, Cuarticho, Isleta, Nueva, Paseo, Sierra.*

Grup III

a) Nom dels propietaris: *Basilio, Pastor.*

Grup IV

a) Hagiotopònims: *Pilar, San Antonio, San Ramón, pl. San Ramón.*

Grup VI

a) Noms amb relació amb un determinat ideari polític-social: *pl. Constitución.*

Tots els noms dels anys 1894-96 han estat extrets de [PES-1894-96].

Any 1932

1. Alcalá Zamora	VI	21. Iglesia	I
2. Almacén	?	22. Isleta	I
3. Arco	II	23. Libertad	VI
4. Barceló	VII	24. Mesón	I
5. Basilio	III	25. Mesón, callejón	I
6. Blasco Ibáñez	VI	26. Palma	?
7. Botera	I	27. Pastor	III
8. Calvario	I	28. Pilar	IV
9. Camino Nuevo	I	29. Portalet	I
10. Camino Viejo	I	30. Rabalet	I
11. Camino de la Sierra	I	31. República	VI
12. Carreró	I	32. San Antonio	IV
13. Castelar	VI	33. Sangre	I
14. Cervantes	VII	34. Sangre, pl.	I
15. Colón	VII	35. San Miguel	IV
16. Constitución	VI	36. San Ramón	IV
17. Cuarticho	I	37. San Ramón, pl.	IV
18. Galán y Hernández	VI	38. Torreta	I
19. Gasset	VI	39. Ventorrillo	I
20. Hospital	I		

Classificació

Grup I

a) Ubicació d'espais quotidians: *c. del Calvario, c. del Hospital, c. Iglesia, c. del Mesón, callejón Mesón, c. del Portalet, c. de la Sangre, pl. de la Sangre, c. de la Torreta, c. del Ventorrillo.*

b) Situació o característica del carrer: *c. Botera, Camino Nuevo, Camino Viejo, Camino de la Sierra, c. del Carreró, c. del Cuarticho, c. Isleta, c. del Rabalet.*

Grup II

a) Topònims del terme o dels termes veïns: *c. del Arco.*

Grup III

a) Nom dels propietaris: *c. de Basilio, c. Pastor.*

Grup IV

a) Hagiotopònims: *c. del Pilar, c. de San Antonio, c. de San Miguel, c. de San Ramón, pl. de San Ramón.*

Grup VI

a) Noms amb relació amb un determinat ideari polític-social: *c. de Alcalá Zamora, c. de Blasco Ibáñez, c. de Castelar, pl. de la Constitución, pl. de Galán y Hernández, c. de Gasset, c. Libertad, c. República.*

Grup VII

a) Nom de personalitats d'àmbit cultural general: *c. de Cervantes, c. de Colón.*

b) Nom de personalitats vinculades a la vila: *avenida de Barceló.*

Els noms de l'any 1932 han estat extrets de [CE-1932]

Nomenclàtor actual (1992)

1. Alacant	V	24. Font	I
2. Aguilera Cerni	VII	25. Fordenchana	II
3. Almacén	?	26. Fuente, pl.	I
4. Arco	II	27. Hermanas Mas	VII
5. Ajuntament	I	28. Hospital	I
6. Barceló	VII	29. Iglesia	I
7. Basilio	III	30. Isleta	I
8. Botera	I	31. Maestro Bernat	VII
9. Calvari	I	32. Mesón	I
10. Camino Nuevo	I	33. Mesón, callejón	I
11. Camino Sierra	I	34. Nou	I
12. Camino Viejo	I	35. Palma	?
13. Carreró	I	36. Paseo	I
14. Castelló	V	37. Pastor	III
15. Cementerio	I	38. Pilar	IV
16. Cervantes	VII	39. Pla	II
17. Colón	VII	40. Portalet	I
18. Cooperativa	I	41. Ravalet	I
19. Costa	I	42. Sangre	I
20. Cuarticho	I	43. Sangre, pl.	I
21. Diputació	VIII	44. San Antonio	IV
22. Fabián Ribés	VII	45. San Isidro	IV
23. Ferrer Forns	VII	46. San Miguel	IV

47. San Ramón	IV	50. Torreta	I
48. San Ramón, pl.	IV	51. València	V
49. Tanca	II	52. Ventorrillo	I

Classificació

Grup I

a) Ubicació d'espais quotidians: *Plaça de l' Ajuntament, Calle del Calvario, Calle Cementerio Tº, Carrer Cooperativa, Carrer la Font, Plaza de la Fuente, Calle Hospital, Calle Iglesia, Calle Mesón, Callejón Mesón, Calle Portalet, Calle Sangre, Plaza Sangre, Calle Torreta, Plaça Ventorrillo.*

b) Situació o característica del carrer: *Calle Botera, Calle Camino Nuevo, Calle Cº Sierra, Calle Camino Viejo, Calle Carreró, Carrer la Costa, Calle Cuarticho, Calle Isleta, Carrer Nou, Calle Paseo, Calle Ravalet.*

Grup II

a) Topònims del terme o dels termes veïns: *Calle Arco, Calle Fordenchana, Carrer el Pla, Carrer La Tanca.*

Grup III

a) Noms de propietaris: *Calle Basilio, Calle Pastor.*

Grup IV

a) Hagiòtopònims: *Calle Pilar, Calle San Antonio, Calle San Isidro, Calle San Miguel, Calle San Ramón, Plaza San Ramón.*

Grup V

a) Noms geogràfics: *Carrer Alacant, Avinguda Castelló, Avinguda València.*

Grup VII

a) Noms de personalitats d'àmbit cultural general: *Carrer Aguilera Cerni, Avenida de D. Juan Barceló, Calle Cervantes, Calle Colón, Avenida Fabian Ribés, Avenida Ferrer Forns, Calle Hermanas Mas, Calle del Maestro Bernat.*

Grup VIII

a) Noms d'institucions públiques: *Carrer Diputació.*

Els topònims d'aquesta última relació els hem transcrit de les retolacions que hi ha als carrers.

Percentatges de cada grup

Grup	1725	1790	1894	1932	1992
I	80,95 %	80,43 %	70 %	46,15 %	50 %
II	-	-	-	2,56 %	7,69 %
III	9,5 %	6,5 %	6,6 %	5,12 %	3,84 %
IV	9,5 %	13,04 %	13,3 %	12,82 %	11,53 %
V	-	-	-	-	5,76 %
VI	-	-	3,3 %	20,5 %	-
VII	-	-	-	7,69 %	15,38 %
VIII	-	-	-	-	1,92 %

Noms sense classificar: 2 (c. Almacén, c. la Palma -1894,1932,1992).

La proporció de noms de carrers actuals que ja hi eren el segle XVIII és del 40,38 %.

Valoració i comentari de les dades exposades

Després d'analitzar aquestes dades passem a exposar les següents observacions a propòsit dels objectius que ens havíem marcat en aquest treball:

1. En el seu origen, les denominacions de les vies públiques, obeeixen a una necessitat merament funcional: la de situar les cases i d'altres fets urbans en un indret assenyalat amb més o menys precisió. Els noms, doncs, eixiran d'aquells elements que pel seu caràcter tinguen una gran importància per a la vida quotidiana (*la Carnisseria, l'Església, l'Hostal, l'Hospital, l'Abeurador*, o els diversos *Portals* per on s'hi entra o se'n surt cada dia), o bé singularitzen l'indret (com ara uns obradors: *les Adoberies*; una roca enorme: *el Tormo* —avui, *la Roca grossa*—; *la Murada*; una advocació del Santoral, amb l'ermita o el retaule de carrer corresponents: *Sant Ramon*; una diferenciació dels elements urbanístics: els diversos i successius ravals, etc.), o perquè és el centre on hi ha l'edifici des d'on hom regeix la vila: *la Plaça*, que durant segles serà coneguda sense cap afegit, és la plaça per antonomàsia.

Hem de suposar que el mecanisme d'aquestes nominacions és engegat pel poble, segurament de forma anònima i espontània, sense cap intervenció oficial. Comprovem, per les tabulacions que n'hem fet més amunt, que en les dues relacions corresponents als s. XVIII (1725 i 1790) l'origen de les denominacions és exclusivament popular. Només hi ha representades tres categories: els grups I (80,95 % / 80,43 %), III (9,5 % / 6,5 %), IV (9,5 % / 13,04 %).

Encara a finals del s. XIX (1894-96) es manté una situació pràcticament similar. Només s'hi introdueix un topònim nou i de caire polític que vindrà a rebatejar la centenària plaça (*Plaça de la Constitució*).

És al segle XX (a partir del 1932, data ben significativa) quan observem tres fenòmens nous en la motivació dels topònims urbans:

a) La intervenció oficial (introducció d'elements aliens a la vida quotidiana de la vila —*carrers de Colom i de Cervantes*— i d'un personatge vinculat al poble, *avinguda de Barceló*).

b) L'acoloriment dels carrers amb noms de significació política d'un determinat signe i del contrari quan la política canvia (amb un significatiu 20,5 % en el grup VI). És òbvia la calor política que afecta el nomenclàtor en tres moments punyents de la història d'aquest segle (instauració de la República, victòria dels revoltats anti-republicans i reinstauració democràtica recent).

c) Com a conseqüència d'aquests dos aspectes que hem descrit, s'hi produeix la minva del pes específic en el nomenclàtor urbà dels topònims tradicionals. Per esmentar-ne el de davallada més significativa: el Grup I passa d'un 70 % —encara— el 1894, a un 46,15 % el 1932 i el 50 % en els noms actuals.

2. Pel que fa a l'evolució històrica dels topònims farem les següents consideracions:

a) Veiem com entre la relació del 1725 i la del 1790 hi ha un augment significatiu